

**Палац творчості дітей та юнацтва
Броварської міської ради Броварського району
Київської області**

**План-конспект відкритого заняття
«Робота над чіткістю дикції. Скоромовки та чистомовки»
(основний рівень, перший рік навчання)**

Автор:
*Сахно Валентина Томасівна,
керівник гуртка «Театр казок»*

м. Бровари
2021

Мета:

пізнавальна – ознайомлення вихованців з будовою мовленнєвого апарату, особливостей звукоутворення, засвоєння понять «дикція», «скоромовка», «чистомовка»;

практична – оволодіння технікою мовлення, а саме: дикцією, вивчення вправ та відпрацювання вимови окремих звуків та їх сполучень, вивчення та аналізування скоромовок, чистомовок, розвиток та формування артикуляційної вимови та правильної дикції, вміння дотримуватись оптимального темпу та ритму мовлення, розвиток уваги та пам'яті, формування культури мовлення;

творча – формування у вихованців стійкого інтересу до художньої творчості, розвиток художніх здібностей, потреби у творчій самореалізації;

соціальна – розвиток у вихованців моральних та духовних якостей особистості, формування мовленнєвої культури, патріотизму, любові до рідної мови та народної творчості.

Обладнання: ноутбук, аудіозаписи та відеозаписи скоромовок та чистомовок.

Тип заняття: комбіноване.

Методи: словесні (пояснення), практичні – (практична робота: навчальні вправи, ігрові вправи).

Форма роботи: колективна, індивідуальна.

Очікуваний результат: удосконалення артикуляційних навичок; швидкість, правильність та виразність мовлення; поповнення словникового запасу вихованців.

Заняття проводяться відповідно до навчальної програми з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку театрального мистецтва, рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист від 08.04.2016 р. № 1/11-4657).

Хід заняття

I. Підготовча частина

1.1. Організаційний момент:

- привітання, перевірка присутніх;
- гра «Асоціативний кущ» – асоціації до слів «Гарний настрій».

1.2. Повідомлення теми та мети заняття.

Керівник гуртка: тема сьогоднішнього заняття не зовсім нова, але досить цікава і важлива – «Робота над чіткістю дикції. Скоромовки та чистомовки».

Мета нашого заняття: ознайомитись з будовою мовленнєвого апарату, удосконалювати дикцію, вивчити нові скоромовки та чистомовки.

II. Пояснення нового матеріалу

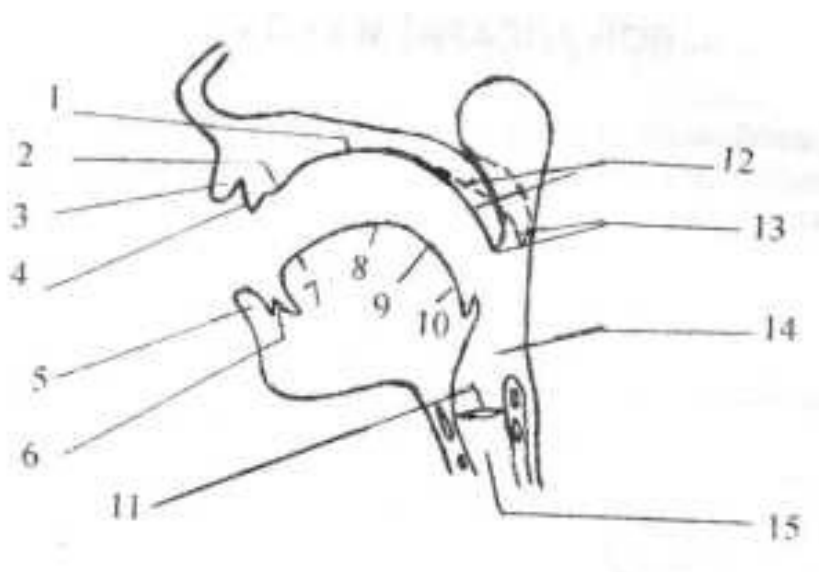
2.1. Робота над новим матеріалом.

Вступне слово керівника гуртка.

Блискуче технічне мовлення, безперечно, є запорукою та основою майстерності актора. Техніка мовлення – це володіння мовленнєвим апаратом, уміння правильно користуватися мовою, мовленням. Елементи техніки мовлення: дихання, голос, дикція та артикуляція, темп мовлення.

Оволодіння технікою мовлення потребує знання будови мовленнєвого апарату, особливостей звукоутворення.

Органи мовлення представлені на наступному малюнку:

1 – тверде піднебіння; 2 – альвеоли; 3 – верхня губа; 4 – верхні зуби; 5 – нижня губа; 6 – нижні зуби; 7 – передня частина язика; 8 – середня частина язика; 9 – задня частина язика; 10 – корінь язика; 11 – голосові зв'язки; 12 – м'яке піднебіння; 13 – язичок; 14 – гортань; 15 – трахея.

Мовленнєвий апарат утворюють:

- головний мозок, що координує роботу всіх органів мовлення і підпорядковує її волі того, хто говорить;
- органи дихання (легені, бронхи, трахея, діафрагма, міжреберні м'язи);
- пасивні органи мовлення (глотка, гортань, тверде піднебіння, носова порожнина, зуби, альвеоли) – вони є опорою для активних органів;
- активні органи мовлення (язик, губи, м'яке піднебіння, маленький язичок, надгортанник, голосові зв'язки).

Правильне дихання є основою формування відмінної сценічної мови. Людина говорить на видиху. Тому метою тренування мовленнєвого дихання є не вироблення вміння вдихати максимальну кількість повітря, а відпрацювання довготривалого видиху, вміння раціонально витратити запас повітря під час мовлення. Для цього необхідно привчити м'язи, що беруть участь у процесі дихання й утримують грудну клітину в розширеному стані, не розслаблятися пасивно одразу після вдиху.

Основні правила правильного дихання актора:

- прийняти зручне положення сидячи або стоячи, спину тримати рівно, не згинати шию, розслабити м'язи живота;
- покласти кулак у заглиблення під ребрами на животі (діафрагма проходить якраз по нижньому краю ребер);
- намагатися вдихнути так, щоб кулак відчутно припіднявся, а плечі лишилися нерухомими – не пішли угору (як це звично буває при ключичному диханні, від якого на сцені варто відійти);
- повторювати стільки разів, скільки знадобиться, щоб перевчити організм обмежувати забір повітря лише верхньо-реберним варіантом дихання.

Важливо: глибоке дихання може викликати головокружіння, тому варто стежити за станом здоров'я і робити вправи для відпочинку.

Дикція – це ясність і чіткість у вимовлянні слів, складів, звуків. Вона залежить від злагодженої та енергійної роботи всього мовленнєвого апарату.

Удосконалення дикції пов'язане, насамперед, із відпрацюванням артикуляції – правильних рухів мовленнєвих органів. Формування правильної артикуляції потребує цілеспрямованої й копіткої роботи, в процесі якої рухи мовленнєвого апарату відпрацьовуються до автоматизму. Цьому сприяє спеціальна гімнастика, що включає вправи для розминки органів артикуляції та відпрацювання вимови окремих звуків та їх сполучень.

Відомо, що вироблення правильної дикції і артикуляції, підвищення культури мовлення, розвитку техніки мовлення, для чіткої вимови слів і фраз велику користь приносять скоромовки і чистомовки.

Скоромовка або **чистомовка** – це жанр як фольклорного, так і літературного походження: дотепна гра спеціально скомпонованих важковимовних слів і звуків, що створюють труднощі для швидкої й виразної вимови слів, призначена для тренування артикуляційного апарату. Скоромовками та чистомовками ще називають «спеціальні мовленнєві вправи для відпрацювання навичок вимови звуків або звукосполучень».

Скоромовки та чистомовки потрібно відпрацьовувати через дуже повільну, перебільшено чітку мову. Після довгого та багаторазового повторення одних і тих же слів мовний апарат стає настільки вправним, що привчається виконувати ту ж роботу в дуже швидкому темпі.

III. Практична робота

3.1. Артикуляційна гімнастика.

Керівник гуртка: удосконалення дикції пов'язане, насамперед, із відпрацюванням артикуляції – правильних рухів мовленнєвих органів. Формування правильної артикуляції потребує цілеспрямованої й копіткої роботи, в процесі якої рухи мовленнєвого апарату відпрацьовуються до

автоматизму. Цьому сприяє **спеціальна гімнастика**, що включає вправи для розминки органів артикуляції та відпрацювання вимови окремих звуків та їх сполучень.

Виконня вправ для розминки артикуляційних органів:

- **вправа «Градусник».** Широко відкривши рот, треба сказати: «жаааарко», а потім, максимально стиснувши губи, сказати: «хooooлодно»;
- **вправа «Чистимо зуби».** Розсунувши губи, як би посміхаючись, треба провести язиком по внутрішній стороні нижніх, а потім верхніх зубів, як би чистячи їх;
- **вправа «Весело-сумно».** Розтягуємо губи в усмішці, не оголюючи зубів, потім максимально стискаємо їх;
- **вправа «М'ячик».** Перекочуємо повітря зі щоки в щоку, ніби маленький м'ячик.

Виконання вправ на дихання:

- на видиху рахувати вголос не поспішаючи: 1, 2, 3, 4, 5 (вимовляти ясно);
- рахувати вголос ще раз (до 10);
- добрати повітря (1 с);
- рахувати вголос 11 – 15;
- повільна хода з контрольованим диханням: спочатку вдих і видих повинні бути тривалістю в два кроки, поступово подовжуємо видих до 4, 6, 8, 10 кроків, не міняючи тривалості вдиху;
- правильно набираємо повітря та проказуємо: «Біля озера у лісі жили тридцять три Марисі: раз – Марися, два – Марися, три – Марися, чотири...» – ведемо рахунок, поки вистачить запасу повітря;
- **«На старт!»** Дивимось на таймер, робимо правильний вдих і ведемо відлік часу по секундах: «Десять! Дев'ять! Один! Пуск!» Відлік ведемо голосно, уривчасто, на одному видиху без добору повітря;
- **«Свічка».** Відпрацьовуємо рівномірний повільний видих. Струмінь видихуваного повітря спрямовуємо на реальне чи уявне полум'я свічки.

Полум'я повинно відхилитися. Подихом утримуємо його в одному положенні. Ліва рука контролює роботу діафрагми.

- **«Квітковий магазин».** Уявимо, що увійшли в квітковий магазин і з задоволенням вдихаємо через ніс аромати квітів. Якщо учасник точно виконує завдання, то він автоматично пропускає повітря в діафрагму. Видихаємо через рот, як би беззвучно вимовляючи «ха».

Виконання вправ для язика:

- **вправа «Язик змії».** Рот розкритий, язик висунутий якомога більше вперед, потім він починається рухатися праворуч-ліворуч;
- **вправа «Дзвіночок».** Рот напіввідкритий, губи заокруглені, язик торкається країв губ, нібито язичок дзвінка;
- **вправа «Уколи».** Гострим кінчиком язика торкатися перемінно внутрішньої сторони лівої та правої щоки;
- **вправа «Коник».** Присмоктатися язиком до неба, клацнути язиком. Цокати повільно і сильно, тягнути під'язикову зв'язку.

3.2. Робота зі скоромовками та чистомовками.

Керівник гуртка: діти, спочатку читаємо скоромовку дуже повільно, по складам, перебільшено чітко артикуючи складні звуки та звукосполучення. Важкі для вимови слова важливо вимовляти по складах, у повільному темпі, але без осічок. Чітко вимовляйте кожне слово. Пам'ятайте: щоб навчитися говорити швидко – потрібно навчитись говорити повільно.

Спочатку промовляємо скоромовку беззвучно, але посилено артикуючи, потім переходимо на шепіт і лише потім – вголос:

- *був собі цебер, та переполуцебрився на полуцебреньта;*
- *дрова рубали два дроворуби;*
- *дзижчить над житом жвавий жук, бо жовтий він вдягнув кожух;*
- *наша верба найкорчакуватіша;*
- *вашому паламареві нашого паламаря не перепаламарювати. Наш паламар вашого паламаря перепаламарить, перевипаламарить;*

- *їхали крамарі, стали на горі та й забалакалися: про Прокопа, про Прокопиху, про маленькі прокопенята.*
- *у чотирьох черепашок четверо черепашенят.*

Керівник гуртка: а тепер давайте разом прочитаємо чистомовку, чітко вимовляючи звуки «И» та «І». *Мама мила Мілу милом Міла мило не любила* (спочатку повільно, потім швидше). Правильно вимовляючи звук «Е» (скоромовка записана на дошці). *Лелека, лелека, літаєш далеко* (швидко прочитати).

3.3. Робота над важкими для вимови словами.

Керівник гуртка: а зараз ми будемо вимовляти важкі для вимови слова. Потреба включати подібні слова до промови викликає додаткове напруження, невпевненість і в кінцевому рахунку може призвести до ритмічних «спотикань». Щоб убезпечити себе від невдач у майбутніх промовах, сформууйте звичку чітко, з перебільшеною дикцією проказувати такі слова, де б ви їх не зустріли, – у газетній статті, рекламному оголошенні тощо. Через деякий час ви відчуєте, як важкі для артикуляції слова перетворюються на звичайні.

Педагог називає слова, а діти повторюють декілька разів: *забарикадувалися, координуватимуться, лінійно-концентричний, азербайджанських, корпоративний, підпорядкування, дистриб'юторського, використовуватимуться, реструктуризація, гібралтарський, пенітенціарних.*

3.4. Перегляд відео.

Керівник гуртка: зараз я пропоную переглянути відео найдовшої скоромовки українською мовою, що складається з 724 слів! Вона увібрала у себе понад 70 українських скоромовок. Автор і виконавиця Анастасія Сміхова.

Текст найдовшої скоромовки українською мовою

У четвер четвертого числа о четвертій дня у центрі столиці садівник розсадивникувався. Та так розсадивникувався, що разом з садом троянд висадив ще й сад азалій, сад каприфолій та розарій у садочку навпроти, потім ще навпроти, та ще навпроти. Там, де росла липа біля Пилипа, який жив із Пилипицею та пилипеленятами. Якраз із пилипеленятами у цей час пиляв Пилип поліна з лип. Притупив пилку Пилип. А потім Пилип і Пилипко поливали липки. Виросли липки й у Пилипа, й у Пилипка.

А Пилипиця напекла пироги перепечені, перцем переперчені. Бо була засмучена, змучена та вимучена тим, що всю ніч миші в шафі шаруділи, шість шарфів шерстяних з'їли. І хотіла влізти в шафу кішка, там де шурхотить у шафі мишка. Але мишка раз прийшла до кішки, уклонилась кішці в ніжки, кішці – смішки, мишці – нітрішки. Та обидва потім так вимокли-перемокли під жахливою зливою під кущем, з жуком та джмелем, що здружилися. Тому був собі коточок, украв собі клубочок – та й сховався в куточок. А Пилипиця плакала-неплакала, їй плакати – нема коли. Та так з відчаю, що шарфи з'їли, голосила-переголосила, що заболіло горло в господині, бо багато говорила, переговорила, перенаговорювала на мишку, кішку, й сусідську кішку й мишку, та ще й шишки на сосні та шахи на столі. І побігла стежинами, поміж ожинами, туди, де у діброві – дуби, під дубами – гриби, трава – між грибами, хмарки – над дубами. Й млин стоїть, скоро не вистоїть. Прилетіли горобці – говорили про крупці; не про крупці, не про крупцю, а про круп'ячко.

От і набрала Пилипиця на млині борошна та крупячка жменями й торбинами. А на пагорбі одна торба впала та котилася з високого горба, в торбі паляниця Пилипу й Пилипиці. Пилип знизу верещить, Пилипиця зверху пищить, торбина тріщить. Одначе котилася вона, не перекотилася, тріщала, та не тріснула. Як раз у цей час їхала Хима до Максима візком-тарадайкою; тарадайка торохкоче, сива кобила везти не хоче. Бо підкова клокаче. Наче лелека до лелеченят летіла й клекотіла. От біля тарадайки з її хазяйкою й спіймала Пилипиця торбицю. А поруч чорно-білий чорногуз у болото чорне вгруз і чапля сохла, чапля чахла, чапля здохла. Дорогою Пилипиця зупинилася біля броду, біля саду, там, де бабин виораний город. Де барабанять по городу бараболя та горох. А горох у городі виріс небувалий, одначе горобці город пограбували. Одне втішило, що бабин біб розцвів у дощ. Буде бабі біб у борщ. Набрала й бобів собі господиня, й гороху. А трохи далі в горішнику горішенька горішками обвішана. Обтрушують горішки Орішка та Тимішка. Попросила в малих малу жменю малих горіхів для малих своїх малих. Їхній батько Гриць ніс горіх через поріг. Став на горіх, упав на поріг. Тому що всю ніч пильно поле пильнував, перепелів полював.

А Пилипиця згадала, як приснивсь сьогодні сон сусідці, що приніс їй сусіда сік з суніці. То вона вже за суніцю не питала, лише горіхів повну жменю набрала. Й побігла знов Пилипиця поміж ожинами назад стежинами додому, щоб напекти для синів-молодців свіженьких млинців, пироги ж були – перепечені, перцем переперчені. А вона ж, мов та квочка, що ходить коло кілочка, водить діточок коло квіточок, над своїми синами носить без устану. Тому за годину були у печі смачні та гарячі пшеничні калачі. Зі свіжою ожиною, бабиними бобами, горохом та сиром з горіхами з горішника, що збирали Тимошка й Орішка. І хвалили молодці ті млинці на молоці і гарячі калачі, що пеклися у печі. Коржі – з медом, коржі – з маком, і смаження – з пастернаком, і галушки – з лютим перцем, господиню з добрим серцем, що ще й сусідам усім за спасибі дала ще й хрону, дала риби, мАківку – до мачини, перченьатко – до перчини. А потім чорним вечором пригощала й синів, і гостей чаєм з печивом. А дідусь Опанас купив ананас. Кликав: “Приходьте до нас – почастуємо вас!”

А Пилипиця стільки наготувала-переготувала, що не до ананасів їй було, і вона кликала-перекликала усіх сусідів та їхніх сусідів із сусідніх дворів до себе, та накликала усе місто. Їли-їли – не переїли, та ще їй на завтра лишилося. Тож хочеш їсти калачі – не лежи на печі! От такий вийшов бенкет на весь світ, а все через того садівника, що розсадівникувався своєю розсадою троянд.

IV. Підсумок заняття

4.1. Бесіда.

- Чому актору важливо управляти власним мовленням?
- Що є незамінним матеріалом для вироблення правильної дикції?
- Назвіть скоромовку, або чистомовку, яка найбільше запам'яталась.

4.2. Рефлексія. Вправа «Мікрофон».

- Що вам найбільше сподобалося на занятті?
- Чи важко вам було виконувати завдання?
- Які знання сьогодні ви поклали до «скарбнички знань»?

Керівник гуртка: діти, я хочу сказати, що ви великі молодці! Ми всі сьогодні дуже добре попрацювали. Заняття було дуже насиченим теоретичним матеріалом, який ми закріплювали практичними вправами. З кожним заняттям ви отримуєте більше знань, стаєте більш вмілими акторами.

V. Домашнє завдання

Керівник гуртка: домашнє завдання: опрацювання джерел фольклорного жанру – скоромовки та чистомовки; вивчення 3-4 скоромовок та їх відтворення.

Використані джерела

1. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. / А.М. Богуш, Н.В. Лисенко. – 2-ге вид, переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2002. – 407 с.
2. Дубина Л. Викладання мистецьких дисциплін з елементами театральної педагогіки. // Мистецтво і освіта. – 2001. – № 4.
3. Єнгаличева І. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку засобами малого жанрового фольклору / І. Єнгаличева. – [Електронний ресурс]. http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/50/1.pdf–
[29.10.2015](http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/50/1.pdf)
4. <https://np.pl.ua/2018/03/najdovsha-skoromovka-u-sviti-ukrajinskoyu-movoyu/>
5. <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/rhetoric/30508/>